

Heinz Dieter Neef: *Geschichte, Schuld und Rettung*.
Studien zur Redaktion, Komposition und Theologie von Ri 1,1–3,30.
Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 162.
Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2021. ISBN-10 378873521X,
ISBN-13 9783788735210 I–XI.+224 old.

Heinz Dieter Neef neve a német nyelvű szakirodalomban jártas olvasó számára elsősorban közkedvelt héber és arám nyelvkönyvei miatt lehet ismerős. Héber nyelvtana immár nyolcadik kiadását érte meg (Neef, Heinz Dieter: *Arbeitsbuch Hebräisch*. Mohr Siebeck, Tübingen ⁸2021), de arám nyelvkönyve is három kiadással büszkélkedhet (Neef, Heinz Dieter: *Arbeitsbuch Biblisch-Aramäisch*. Mohr Siebeck, Tübingen ³2018), és ugyanilyen közkedvelt a diákoknak szánt héber–arám zsebszótára is (Neef, Heinz Dieter: *Taschenwörterbuch Hebräisch und Aramäisch zum Alten Testament*. Mohr Siebeck, Tübingen 2016). Természetesen a szerző számos ószövetségi tematikájú írást is jegyez, amelyek a legkülönfélébb teológiai sorozatokban és folyóiratokban láttak napvilágot. (Műveinek részletes jegyzékét elérhetjük a szerző egyetemi honlapján, <https://uni-tuebingen.de/fakultaeten/evangelisch-theologische-fakultaet/personen/neef-heinz-dieter-apl-prof-dr/> (2022. aug. 31.) Ezek mindegyikében a bibliai szövegek teológiai mélységeire kerül a hangsúly.)

Írásaiban Heinz Dieter Neef a valástörténeti vagy egyéb specifikus szempontú megközelítés helyett az egyházi szolgálatra néző bibliKateológiát műveli, természetesen kellő szakértelem-

mel alkalmazva a történetkritikai módszer eszközeit.

Jelen kötete a Bírák könyvének első három fejezetére koncentrál. E három fejezet sok szempontból vet fel kérdéseket. Egyrészt furcsán ható, érdektelennek tűnő megjegyzéseket olvashatunk például Adónibezek legyőzéséről vagy a hettiták földjén alapított Lúz város alapításáról. Mi a szerepe ezeknek? Másrészt olyan epizódokkal is találkozunk, amelyek már előfordultak majdnem szó szerinti formában a Józsué könyvében. Például Jeruzsálem elfoglalása és Hebrón birtokba vétele, vagy

Józsue halála. Miért ismétlődnek ezek éppen a Bírak könyvének legelején? Ha mind Józsue, mind a Bírak könyve az úgynevezett Deuteronomista történeti mű (DTM) része, hogyan viszonyulnak ezek egymáshoz? E kérdésekre keresi a választ a szerző a *Geschichte, Schuld und Rettung* című könyvében.

A könyv nyolc fejezetből áll. Az első fejezet a 20. század második felétől ismerteti a Bírak könyvével kapcsolatos legjelentősebb elméleteket. A korábbi kutatás teológiailag szegényesnek tartotta a Bírak könyvét, s így nem véletlen, hogy viszonylag kevés munka összpontosított a kánonban a Józsue és Sámuel könyvei között elhelyezkedő írásra. E. A. Knauf szerint a Bírak könyve hiányozna helyéről, senkinek sem tűnne fel (14. old.). Knauf szerint a Bír 3 egy „budi-vicc” (*Toiletten-Witz*), amely a Bírak könyvének tragikomikus felhangot ad. Emellett a szélsőségesnek tekinthető álláspont mellett még mindig nagy hatást gyakorol a modern kommentárookra. W. Richter álláspontja szerint a könyv alapját egy északi, izráelita mondaciklus adja, amelyet egy királykritikus úgynevezett *Szabadítóé könyve* (*Retterbuch*) alkotja (Bír 3*–9*). Más utat választ W. Groß, aki négy nagy állomást felelel friss kommentárjában. Ő amellet foglál állást, hogy a Bírak könyvének magját egymástól független, nem is teljes mértékben feldolgozott hőstörténetek adják, amelyeknek nincs nemzeti jelentőségük. Csak egy későbbi fázisban gyűjti össze ezeket egy praedeuteronomista redak-

tor, aki JHWH-nak ad főszerepet az általa feldolgozott anyagban. Ezt veszi át és illeszti be a DTM-be egy deuteronomista redaktor, aki redakciójával immár összizraelita relevanciát is kölcsönöz a szövegnek. A legutolsó fázisban a népek maradékának tematikája kerül feldolgozásra, amelyet ugyanaz a redaktor fűz bele a Bír 2-be, aki a Józ 23-ért is felelős. Eszerint sok területet kell még leigázni, amely részben meg is történik a Bír 1–2-ben.

A szerző az egyéb kommentárok hasonló mélységű bemutatása után a Bírak könyvének szövegtenúira összpontosít. E fejezet summásan foglalja össze a legfontosabb szövegtörténeti kérdéseket. Például két jelentős görög szövegvariáns létezik a Sínai és a Vatikáni kódexben, és ezek közül az utóbbi valószínűleg az előbbi recenziója a proto-masszoréta szöveg alapján. Qumránból mindössze három töredék ismeretes, míg a többi bibliai könyv elvéve utal a Bírak könyvének valamelyik epizódjára. Az itt olvasható információk jól összefoglalják mindazt, amit a Bírak könyvének szövegéről s annak variánsairól tudni lehet.

Ezután a szerző módszeresen dolgozza fel a vizsgált szöveget perikópák szerint, ahol a következő munkafolyamatokat végzi el: saját fordítás, szövegkritikai megjegyzések, nyelvtani sajátosságok, exegézis, illetve irodalom- és hagyománytörténeti értékelés. A klaszikus exegézis módszerei közül kitűnik a nyelvi elemzésre összpontosító rész, amely minden bizonnyal a szerző

személyes érdeklődéséből fakad, és értékes megjegyzéseket fűz a nyelvtani alakokhoz. Például, hogy mikor kell előidejűséget feltételezni két egymást követő igealaknál; mikor van iteratív értelme egy igealaknak stb.

A könnyebb követhetőség kedvéért tematikusan ismertetem a fejezetek fontosabb felismeréseit. A Bír 1 első feltűnő jellegzetessége, hogy Júda kerül a középpontba. Őt a Bír 1-ben Simeon segíti. Ennek oka a Józs 19,9 fényében érthető, ahol Simeon a Júda területéből részesedik, aki túl sok területet foglalt el magának. A Bír 1-ben már közösen indulnak a honfoglalásra. Jeruzsálemet is Júda foglalja el, viszont a Józs 12,10 szerint Józsué teszi meg ezt. De a Józs 15,63 megjegyzi, hogy a júdaiak nem tudták teljesen kiűzni Jeruzsálem lakóit. Mivel ez rossz fényt vetne Júdára, a Bír 1,21 ezt Júdáról Benjáminra hárítja, és vele kapcsolatban ugyanazt az információt olvassuk: képtelen vol kiűzni a jebusziakat. De talán Hebrón elfoglalása a legbeszédesebb párhuzam a Bírak és a Józsué könyve között. A Józs 15,13–19-ben Káleb foglalja el Hebrónt, ahol még a legyőzött hősök nevei is fel vannak tüntetve. A Bír 1,10–15 majdnem szó szerint ugyanazt a szöveget tartalmazza, viszont Júda szerepeltetésével. Júda foglalja el Hebrónt és győzi le a híresneves hősöket. Már a felsorolt példák alapján is kitűnik a Bír 1 szerkesztőjének szándéka: a Józsué könyvének felhasználásával ír egy júdai szempontrú történelmet, amelynek középpont-

jába a későbbi déli királyságot helyezi, és annak dicsőségét hangsúlyozza. H. D. Neef meggyőzően vezeti olvasóját erre a következtetésre, és pedig úgy, hogy mindig a rendelkezésre álló szövegekből mutatja fel érveit.

Az első fejezetből Adónibezek történet tűnik ki, valamint Béthel elfoglalása József fiai által. Bár a szöveg mint ha ismert hagyományokra utalna, hogy tudniillik Adónibezek hetven királyt győzött le, akiket meg is csonkított, ezt a hagyományt máshol nem olvassuk a Szentírásban. Ugyanígy – bár Béthel és Lúz azonosításáról kétszer is olvassunk (Gen 28,19; 35,6) – a hettiták földjén alapított Lúz városról semmit nem tudunk meg a Bír megjegyzésén kívül. Neef szerint a két perikópa egy anekdota és a határlista feldolgozása rendjén született. Ez utóbbit a szerző Kr. e. 1050-körülre datálja (88. old.).

A szerző szerint a Bír 1 khiasztikus szerkezetet mutat: A / A' Júda sikerei / József sikerei; B / B' Júda által nem elfoglalt területek / a törzsek honfoglalásának sikertelensége; C / C' tematikus javítások: Júda foglalja el Hebrónt, és Benjámin nem űzi ki az ellenséget / az amoriták témája. Ezen a ponton azonban kérdéses, hogy egy narratív szöveg valóban törekszik-e ilyen szimmetriára, vagy a felismert egységek inkább a modern olvasó esztétikai érzéke szerint határolhatók el a szerző által felvázolt módon.

A Bír 2,1–5-ben egy angyal híradása kerül középpontba, aki az idegen népekkel kötött szövetség és házasság

miatt feddi a népet. Az idegen népekkel való keveredés tiltása és a nép előtt vonuló angyal képzete azonban hasonló megfogalmazásban fordul elő a Józs 23,12–13-ban, az Ex 23,20–23-ban, illetve az Ex 33,1–6-ban és a 34,11–26-ban. A szerző más kutatókkal összhangban ezen szövegek teológiáját ismeri fel a szövegben, és irodalmi függőséget feltételez a Bírák könyve felől a fenti szövegek irányába.

A Bír 2,6–10 majdnem szó szerint megegyezik a Józs 24,28–31-gyel. Az egyik feltűnő különbség Józsué sírjának a helye. Józs 24,30 szerint Timnát Szérában, a Bír 2,9 szerint Timnát-Héreszben temették el Józsuét. A két helységnév viszont korántsem különbözik olyannyira egymástól, mint az az első ránézésre tűnik. A név második felének betűállománya megegyezik egymással: Szerá (סרָא) Héresz (חֶרֶס) visszafelé olvasva. Mivel ez utóbbi jelentése „nap”, e városnév megváltoztatásának célja a napkultuszra vonatkozó asszociációk elkerülése lehet (125. old). Emellett a szöveg nyelvezete túlnyomóan deuteronomista jegyeket mutat.

Ezt követően a Bír 2,11–3,5 kerül a középpontba, amely a Bírák könyvének ciklikus szerkezetét vezeti be. A könyvben hasonló fordulatok és motívumok kísérik minden bíra fellépését: hűtlenség, JHWH haragja, büntetés az idegen népek által, segélykérés, szabadító elhívása, szabadítás. M. Noth szerint ez a ciklikusság a bírák elbeszéléseiből, illetve listájából származik. Neef maga ezen túlmenően tizenkét vissza-

térő elemet azonosít, amelyek közül ugyan nem mindegyik szerepel az összes bíraelbeszélésben, mégis gyakoriságuk egyfajta tudatos szerkesztésre utal. Ezek motívumok a következők: 1. Izráel gonoszul cselekszik; 2. idegen isteneket tisztelnek; 3. JHWH haragja; 4. JHWH átadja őket az ellenségnek; 5. az idegen uralom időtartamának közlése; 6. Izráel szükséghelyzetének bemutatása; 7. Izráel segélykérése; 8. bíra támasztása; 9. az ellenség legyőzése; 10. a béke időtartamának megjelölése; 11. a bíra uralkodásának időtartama; 12. a bíra halála. E motívumok azonosítását egy táblázatos lista segíti (204. old.). Neef vizsgálata alapján e fordulatok túlnyomórészt deuteronomista terminológiát mutatnak, így ezt a ciklikus elrendezést a deuteronomista redaktorhoz köti.

A könyv utolsó részében két bíraelbeszélés elemzését olvashatjuk. Otniél bíra történetét illetően Kúsán-Risátajim, Arám-Naharaim királya kapcsán olvashatunk értékes összefoglalót. Itt a szerző óvatosan utal arra a lehetőségre, hogy amennyiben a Risátajim nevet a רָשָׁע (bűnös, gonosz) gyökből vezetjük le, akkor ez egy teológiai név lehet „kettős gonosz” jelentéssel. Hasonlóképpen Arám-Naharaim is, amelynek jelentése „a két folyó arámja”, összefoglalóan utalhat az Izráel és Júda országát folyamatosan fenyegető Mezopotámiára, tudniillik az asszírokra és a babiloniakra. Ha mindez valóban igaz, Otniél története sokkal inkább teológiai programadásnak tekinthető, mintsem

történeti beszámolóknak. Mivel e kérdések körül sok a bizonytalanság, a szerző nagy visszafogottsággal fogalmazza meg a maga véleményét.

Végül Éhúd és Eglón története kerül a középpontba. Ennek kapcsán a sok megjegyzés közül hadd emeljünk ki két témát. Az egyik egy nyelvészeti megfigyelés. A legtöbb értelmező Eglónt egy nevetséges, kövér, tehetetlen és buta vezetőnek mutatja be, akinek már kezdetől fogva meg van pecsételve a sorsa. Ennek kapcsán Neef arra hívja fel a figyelmet, hogy a leírásban olvasható מְרִינָה melléknév nem feltétlenül negatív jelentésű. Jelenti a jól táplált, erős, élettől duzzadó személyt. Ugyanígy az az Éhúd merényletéhez fűzött megjegyzés, hogy tudniillik a király oldalába döfött kardpenge markolatostól eltűnt Eglón hasában, nem feltétlenül a kövérségre utal. Mivel a jelenlegi orvosi ismereteink szerint ha a sebet okozó fegyver a sebben marad, megakadályozza a vérzést, a Bír 3,22 azt hangsúlyozhatja, hogy Éhúd titokban ölte meg Eglónt, és ennek nem volt semmilyen szemmel látható nyoma. Tehát a történet mondanivalója nem az, hogy Éhúd megöl egy „dagadt alakot”, hanem hogy merényletet követ el egy erős király ellen, és titokban elmenekül. Ugyanide kapcsolódik az a témakör is, hogy Éhúd a merénylet után bezárja maga mögött az ajtót, viszont a szolgáltnak kulcsra van szükségük, hogy kinyithassák azt. Tehát hogyan tudta Éhúd bezárni az ajtót kulcs nélkül? E kérdés megoldását a szerző

a homéroszi, illetve az egyiptomi zárrendszerek mechanikájában fedezi fel, amelyek ugyan bentről és kintről is bezárhatók kulcs nélkül, viszont csak egy kulcsra emlékeztető szerkezettel lehet kinyitni őket. (Az ilyenfajta zárrendszerek bemutatásához lásd Zimni, J.: *Schloss/Schlüssen*. In: *Wiblex*. <https://www.Bibelwissenschaft.de/stichwort/27160/> 2022. szept. 7. A világhálón elérhető a zárrendszer filmes bemutatója, amely egy zár rekonstrukcióján alapul. Lásd <https://www.youtube.com/watch?v=3I25Te0qNEM> 2022. szept. 7.) Ez lehet a bibliai szöveg által felvetett probléma megoldása.

A könyvet egy rövid összefoglaló zárja, amelyben a szerző a deuteronomista redaktornak tulajdonítja a könyv teológiáját és a feldolgozott anyag szerkezetét. Ezzel a feldolgozással pedig áthidalni kívánja a királyság és a honfoglalás közötti időszak eseményeit, amikor a régi és nagy dolgokat véghezvivő generáció már kihalt, és helyettük egy folyamatosan hűtlenkedő nép hívja ki maga ellen szüntelenül Isten haragját.

Heinz Dieter Neef könyve jó összefoglalónak bizonyul a Bírák könyvének irodalomkritikai kérdéseire, sőt kommentárként is használható az egyes részekhez. A nyelvi analízisek és exegetikai észrevételek pedig abban segítik az olvasót, hogy közelebb kerüljön a Biblia világához. A szerző nem állít fel új tézist, ugyanis az a következtetése, hogy a Bírák könyve sematikus történetelbeszélési stratégiájáért a DTM-et szer-

kesztő deuteronomista redaktor felelős, nem új. A datálási kérdésekben és a hagyomány tekintetében nagyon korai korszakokat jelöl meg keretként, és ezek a modern kutatás fényében kevésbé valószínűek. Jelen ismereteink szerint az írásos anyagok kezdete a Kr. e. 8. századra tehető, és a Tóra nagy elbeszélés ciklusai is e század köré datál

hatók. Nem valószínű, hogy a Bírák könyvének legendái lényegesen régebbiek lennének ezeknél. Ezen túlmenően azonban mind a teológiai üzenetet kereső olvasók, mind a nyelvészet iránt érdeklődők haszonnal forgathatják ezt a könyvet.

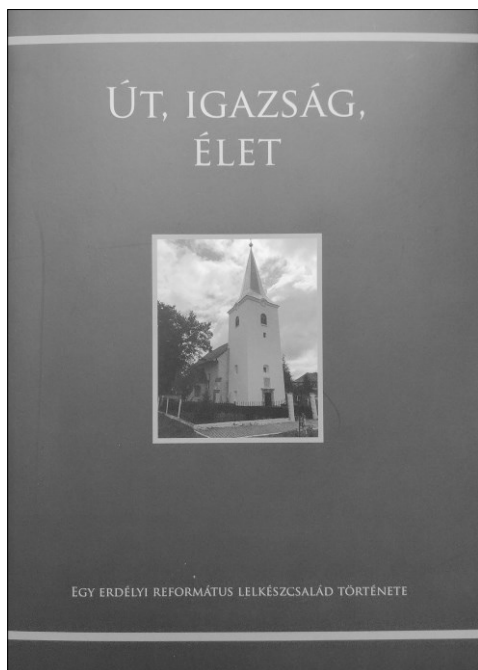
Kató Szabolcs Ferencz

Nagy Margit (szerk.):

Út, igazság, élet. Egy erdélyi református lelkészcsalád története.

Családi kiadás. Pannonia-Print Nyomda, [Topolya] 2021,

ISBN 978-86-87991-33-0, 182 old.

Máig fogalomszámba megy a reformátusoknál az ároni család. Olyan népes familiákra szokták ezt alkalmazni, ahol nemzedékeken át öröklődik a lel-

kipásztori elhívatus, s a nemzedékenkénti bő gyermekáldás sem hiányzik. Ez a meghatározás ráillik az abodi Nagy családra is. Kötetünk a család három nemzedéke öt kiemelkedő tagjának életrajzát és pályaképét rajzolja meg, elsősorban a szétszóródott leszármazottak számára, de emellett egyház- és társadalomtörténeti szempontból is értékes adatokat, eseményeket rögzít. Az életrajzok háttérében felsejlik Erdély és az egyház történelme az 1867-es kiegyezéstől a 21. század első évtizedéig, és három nagy korszakot ível át: a monarchiabeli gyors fejlődéssel kecsegtető fél századot, a kisebbségi lét megpróbáltatásait és a kommunizmus sötét évtizedeit. Ennek végére a korábban ösztetartó nagy család szétszóródik, és már csak emlékekben él tovább.

A negyedik generációt képviselő, ma a szerbiai szórványban élő Nagy Margit